

Методика психологи

ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ПСИХОЛОПІСНИХ ЗНАНЬ

Іван РУСИНКА

Copyright © 2003

Суспільна проблема: Ситуація, що склалася в житті суспільства, піско загострила відчуття особистої приналежності кожного громадянина до всього, що довкола відбувається. Бона, щонайперше, вимагає зміни існуючої парадигми освітньої стратегії: перенесення акценту з отримання знань та формування вмощ до вироблення норм і навичок здійснення самостійної навчальної діяльності, яка б всебічно розвивала здібності, розширювала межі свободи та особистіш причетності молоді до національного культуротворення.

Мета статті - обґрунтувати доцільність та актуальність зміни стратегії освітньої діяльності шляхом перегляду наповнення її сучасним змістом, оновленими формами і методами добування студентом особистісних знань з психологи.

Авторська концепція. Традиційний погляд на суть освітньої діяльності як інформаційно зорієнтований вичерпав свої можливості. Сучасні обставини і завдання входження України у світовий цивілізаційний простір вимагають обґрунтування нової освітньої доктрини. Тому, крім формування та розвитку когнітивних структур, з допомогою яких переробляється й організовується різноманітна інформація, психолого-педагогічні впливи покликані стимулювати суб'єкту активність студента і персоніфікувати його відповідальність за власний культурний розвиток. Особистість навчається структурувати й організовувати свій спосіб життєствердження у світі, самостійно виробляє прийоми

оптимальної регуляції своєї діяльності, поведінки, спілкування тоді, коли є активною, соціалізованою, впевнено зобов'язаною і толерантною до оточення.

Суттєвий зміст: здійснюється теоретичний аналіз парадигми освітньої діяльності; визначаються чинники, які заважають студентам вийти за межі усталених схем, що обмежують добування нового досвіду, гальмують розвиток здібностей і самотворення власного Я; характеризуються навчальні технології і методи, що дають змогу заглиблюватися у сутність пропонованого освітнього змісту, усвідомити його закономірності та ще, нарешті застосувати здобуті знання на практиці; пропонується концептуальний підхід до визначення змісту, форм і методів покращення освітнього процесу у ВНЗ, що з успіхом може бути використаний при розробці навчальної програми з основ психологи та педагогіки.

Ключові слова: *знання, здібності, вміння і навички, система і структура знань, когнітивна структура, саморозвиток, організація освітньої діяльності, індивідуальний стиль діяльності.*

Соціально-політична ситуація розвитку сучасного українського суспільства є вкрай незадовільною. Один з реальних способів і подолання полягає в: а) нарощуванні людиною свого суб'єктивного потенціалу, який має актуалізуватися у продуктивних формах надшнього психологічного захисту; б) інтенсифікації засобів і механізмів самовдосконалення і саморозвитку кожного громадянина.

Актуальна соціальна ситуація, на думку окремих провідних психологів, часто визначає динаміку розвитку науки, зумовлюючи її чи міні і повороти. Зокрема, зміст сучасної освіти мутить трансформацію, яка почасти не потрібна суспільній людині. Це не дає змоги студентам зайнятися тим, що їх цікавить і що є необхідним для подальшого життя. Завчивши велику кількість теоретичного і фактичного матеріалу, вони виходять із ВНЗ непристосованими, негнучкими. А щодо випускників школи, то вони ще й не знають належним чином світу, у якому живуть, сприймаючи його переважно як незрозумілий й агресивний.

Одним з можливих способів вирішення цієї проблеми є переорієнтація освітньої стратегії навчально-виховного процесу в інтересах учня, студента, а вштак насичення освітнього змісту і міжособових взаємин щирими людяністю, принципами гуманності. Важливу роль у цьому процесі покликана відіграти гуманітаризація освіти, основним механізмом реалізації якої є Глибокі соціально-психологічні знання. Шляхи формування останніх пролягають через широкий простір використання нестандартних форм навчання, нових педагогічних технологій. Саме курс “Основи психології та педагогіки” дає змогу використовувати сучасні підходи до вибору освітнього змісту і повною мірою актуалізує творчий потенціал студентів, навчає їх саморегуляції, самоствердженню, формує досвід відповідальності за своє життя.

Традиційний спосіб викладу навчального матеріалу має певні недоліки, які полягають у тому, що спочатку пропонуються готові знання, хоч і в системному вигляді а лише потім треба їх осмислити і розуміти. Викладач сам роз’яснює і витлумачує всю трансформацію, пов’язуючи її з уже відомими подіями і фактами. Але ж добре відомо, що тільки задіяння в активну пізнавальну діяльність спонукає студента до заглиблення у сутність

завжди знесе нижче. Уявимо сказане у вигляді простої схеми: ріса життєвих подш зносить потоком людину до нижчого, а попри це межова мета, яку вона собі ставить і до якої прагне, є орієнтиром розвіткового руху вперед.

Порівнюємо за допомогою цієї схеми окреслеш парадигми особистісного буття, щоб показати наскільки той чи ший вибір має значення для визначення людиною свого мшця в сушльспі, власної аитоглядної позиції і тих наслшчів, яку породжує ця позиція.

Гумаштична парадигма розглядає людину як істоту самошнну і самовиправдану, тому що джерело розвитку знаходиться у самому суб'єкті. Вона аналопя тут - зерно, яке буде проростати у напрямку і з швидістю залежно від наявності яюсного Ґрунту, достатшх світла, вологості, повітря. Людина прискорено розвивається в кращому для неї напрямку за наявності уваги, симпатії, соціального визнання.

Технологічна парадигма виносить джерело розвитку зовш. Тоді людина подібна до Ґрунту, на який повинш впасти зерна Божественного слова, а якщо не попадуть - заповняться шшими, бхсхвськими. Щодо руху із самого себе, то Крім скверни, на думку теолопів, людина не здатна породити бшшєне шчого. Пересічний громадянин може стати справжньою богоподібною людиною, лише Віруючи і наслшчуочи Христа.

Культурно-історична парадигма близька до теолопчної, тому що джерело розвитку теж виноється назовш, а реальним Носієм цього джерела є іНша людина. Отож те, що треба засвоїти, сприйняти знаходиться поза самим суб'єктом. У зв'язку з цим М.М. Бахтш писав: "Принцип оформлення душ! - це принцип оформлення внутрішнього життя зовш, з іНніюі свшчюмості!" [Цит. за 1, с. 64]. Звшши виникає потреба продукування зовні тих вірців й еталовш, які спрямовують становлення і розвиток особистості через досвіщ організованого

оволодіння, формування окремих соціальних і культурних знаків, понять, умш, норм, шчностей.

Принцип корекції особистості, що впливає з останньої парадигми, можна подати за допомогою наступної аналогії (Ідея якої була запропонована І.Я. Розовським [1, с. 65]). Уявімо собі глобус. Нижшй полюс символізує початкову точку зростання - народження людини, яке несе в собі певний задум, потеншну можливість й обшєє належне втілення. Після цього життя часто шшволшає розвиток особи в сторону, приводить до тих чи шших соціальних відхилень та психічних аномалій. Кожне таке відхилення - не просто відступ від певного вірця, а й закономірний шлях, рух якого зумовлений особливою логікою і психологією. Тому вкрай необшдна не стшшки адаптація до наявного, а терація розвіткового руху шдивща, його життєвого шляху. А це можливо за наявносп живого образу потрібного шляху, коли буде вибрано, прийнято, увірувано що/хто є істина для подолання "стрімкої течії життя". І як меридіани, вийшовши з одшої точки, максимально розходяться на екваторі все ж зшдуться на іншому полюсі, так і життя людини: не зважаючи на всі "меридіанні" відхилення, воно повертається і лине до єднання із задумом, джерелом, з якого виходить і яким у своїй душевній реальності існує.

Для гумашта зрозуміло, що ніщо не може стояти вище людини, що жоден із земних шститутів не спроможний ззовш рухати і розвиток поза і внутрішніми імпульсами, причинами, прагненнями. Ось чому вихшєне завдання психології - свідомий вибір орієнтації, а шт м дослшження механізмів їх досягнення. Особистість повинна навчитися визначати своє мшє у соціумі, свою світоглядну позицію і ті наслідки, які будуть витікати із цієї позиції. Тому психологія як наука завжди наповнена світоглядним сенсом, а штак обґрунтовує й етично виправдовує канали духовного розвитку особи,

плекання внутрішніх умов повноти людського буття.

Одним з таких соціалью організованих кангипв є пред'явлення на заняттях із психологи' системи наукових знань, що безпосередньо стосується сутності екзистенційного буття людини і виявляє перспективи ефективного втшення у життя власної програми саморегипзацИ. Зазначена парадигмальна установка становить засадничий зміст гуманитарної психології, що не прирівнюється гуманстичній і відкриває новий і більш широкий підхід, в якому співвідносяться різноманітні парадигми розуміння людини, її цінності. Тоді вона стає тим об'єктом пізнання, з якого психологія вичерпує і співвідносить різні предмети.

На жаль, чинна система освіти не дає змоги молоді відкрити для себе динамічну систему психологічних знань, яка б пояснювала їхнє життя. “Школа немає більш важливого завдання, як навчати довершеному мисленню, обережності в судженнях і наступності в умовиводах”, – писав Ф. Ніцше. Навпаки, сучасна школа готує не особистостей – соціально мобільних, конкурентноздатних, нащелених Науспіх, а людину маси, своєрідний типовий продукт “мозаїчної культури”. А. Моль у зв'язку з цим зазначає, що у цій культурі знання утворюються з розрізнених шматків ІнформацИ, що пов'язані суто випадковими зв'язками, довшенно зорганізованими у часі і просторі. Вони не структуровані, хоча й зчеплені буденними установками не гірше за логічні зв'язки, створюючи шлюблю компактності і повноти. У такий спосіб колишня гуманитарна культура транслювалася у мозаїчну [3, с. 82].

Наслідки впливу зазначеної культури жахливк буденна людина розучилася зосереджуватися і доводити до кінця зв'язну думку, неспроможна зютавляти свої висновки з повсякденним досвідом. У результаті заблокована здатність до структурного ангипзу як повідомлень, так і явищ: людина не може ув'язати в ло-

галереєю стереотипів. Ми уявляємо собі бачення речей, перш ніж маємо змогу познайомитися з ними досвідно. І уявлення, якщо нас в цьому не насторожить наша освіта, з глибини керують усім процесом сприйняття” [Цит. за 3, с. 135]. Маніпулятор застосовує ще стереотипи як “фактори”, через які його жертви бачать реальність.

Щоб вирвати людину з цього хибного кола, треба різко змістити поняттєвий апарат і вийти за межі пов’язаних стереотипів, учити демонструвати напружені розумові і духовні зусилля, вмінню вивчатися вчезвичних розумових схем, які обмежують привласнення нового досвіду, і найголовніше - навчати думати не випадковими аналогіями, асоціаціями і хибними образами, а чітко зрозумілими поняттями. Оскільки поведінка людей залежить вчезтеорії, яких вони дотримуються, то завдання освіти полягає в тому, щоб у юної зміни формувати такі поняття, які б сприяли цїлісному уявленню про навколишній світ і те мкше, яке в ньому посцає кожна людина. Адже уявлення формують у кшцевому шдсумку нову дшсність на засадах вибудованої картини світобачення. Вчезтак людина вчезпрає роль автора, шцатора і виконавця шдивідуалізованої програми творення свого свіу пспікн і себе в ньому.

Для ефективного впливу на перебіг навчання і виховання шдростаючого покоління треба взяти під контроль ту систему знань, що є засадничою для подальшої діяльності. Знання - сила, котрою може скористатися будь-хто за умов умшого оперування ними. З шшого боку, справжня освіта означав розвиток розуму, а не просто надбання та класифікація знань. Добре організований і повноцінний знання символізують майстерність розуму та могутність людського інтелекту.

Процес формування нових знань розпочинається з шчбору освітнього змісту. Перш за все необхідно виділити поняття, закони, Теорії, що становлять основи

певної науки і є ключем до розуміння багатьох другорядних фактів і явищ, забезпечують необхідний фокус уваги, або точку зору на предмет вивчення. Умовами, за яких навчальна програма може бути путівником в обґрунтуванні очисуваних результатів, є: а) чіткі формування дидактичних мети; б) систематизація об’єктів вивчення; в) наявність зафіксованих предметних властивостей, що характеризують привласнені знання й уміння.

Головні компоненти відібраного змісту (сукупність знань, умінь, норм і цінностей) зіставляються за ступенем значущості і є критерієм наступності. Варто визначити культурний профіль, тип мислення аудиторії, характер сприйняття презентованого зовні змісту і на шдґрунті всього цього спроектувати конкретно-ситуативні педагогічні технології, переважно ігрові, технічні, психомістецького чи проблемно-діалогічного наповнення.

Основними чинниками ефективності навчання як соціосистеми тут є мета, спрямована на досягнення кшцевого результату, і час, відведений для її реалізації. Найпродуктивніше у цій ситуації використовувати поетапне зацікавлене усвідомлення. Щоб діяти у своїх інтересах, наступники мають реалістично визначити: а) актуальний стан розуміння привласнення; б) бажаний для них стан; в) сам перехід вчезтепершнього до майбутнього.

Відповідно до сказаного і структуруються знання з навчальних дисциплін у певну систему задля їх ефективного використання в бурхливому сьогоденні. При цьому найкраще, коли особисті знання студента організовують концентрично, тоді є можливість їх розширювати, доповнювати, переструктурувати, поглиблювати, переосмислювати. Це цїлком впливає на здатність прогнозувати майбутнє, будувати певні перспективи і, зрештою, формує позитивний тип мислення, який внутрішньо вивільняє кожного від рутини буденності. Водночас

вщсутшсть певно! системное^ у привласненн! знань приводить до вщчуття не-впевненост!, випадковосп, неефективност!. Отож системн! знання - це завжди надшне шдґрунтя для самовдосконалення. Як сказав Бенджамш Бр!тт, “учитися - це всер!вно, що пливти проти течп: як титьки перестаєт гребти, теч!я вщносить тебе назад”. На жаль, бшь-нпсть студенєв пом!чають це іs великим зашзнєнням.

Отже, для того щоб краще оргашзувати освтгнш процес у ВНЗ треба якомога повшше враховувати:

1) наявний шформащйний фонд студента, тобто сукупшсть тих знань, якою В!Н волод!є і яка є точкою вщлшу у навчанн!; в!д цього залежить методика презентацп нових знань і техн!ка їх привласнення;

2) переб!г п!знавальних і д!яльн!сних процеив, як! забезпечують реал!зац!ю дидактичних завдань та особистих досягнєнь кожного студента;

3) кшщєвий результат навчалыю! д!яльност! як !ндикатор того, чого вдалося досягти.

В!дпов!дно до цих параметр!в викладач формує блок або модуль знань, що охоплює Вс! аспекти життеактивност! людини як суб'єкта д!яльност!. Очевидно, що внутр!шшй св!т наступник!в б!льшою чи меншою М!рою формувався шд тиском моза'чно! культури, що сприяє закршленню у Тхньому св!тосприйнят! набору стереотип!в - “структурних одиниць св!домост!” [5]. Перш за все треба нейтрал!зувати негативну д!ю цих стереотип!в, не руйнуючи і не заперечуючи потенц!ал ментального досвщу кожного.

Под!бно до того, як фермер оре землю, вносить добрива, щоб бути впевненим в урожа'!, так само й мозок людини треба шдготувати до прийому насшня, тобто до прийняття вдало шд!брано! !нформацИ, яка з часом перетворитьс! на активну установку. Форма освтгньоТ презентацп ще! !нформацИ має бути такою, щоб студент не ЗМ!г засумшватися в шй,

формування результатів дослідження чи постановки нових завдань пошукування. Основний акцент треба переносити на самостійну шзнавальну роботу студентів.

Головне завдання тут - самому викладачеві вирватися з тенет мозаїчної культури, шднватися вище буденності, допомогти демонстрації таких умів і навичок, які свідчать про самоповагу, пдну позицію серед колег по роб<т. Звнши головна домшанта навчального процесу у ВНЗ - саморозвиток особистості, перенесення акценту з викладання на учня, самостійну шзнавальну та шновачну роботу студентів. Задля цього на заняттях і створюються сприятливі умови для самовияву кожним власного розумового, соціального, вартняюго і духовного потенціалу. Тоді студент де як повноцінний суб'єкт, компетентна особистість й самоефективна шдившуальність.

ВИСНОВКИ

1. Існуюча система освіти у ВНЗ сповнує шформаційно зорієнтовані схеми навчання, використовує переважно примусові важелі впливу й однакові для всіх обсяги і строки привласнення знань. Зміст сучасної гуманітарної освіти треба оновити так, щоб він розвивав особистість, примножував і творчий і саморегіпзаційний потенціал.

2. Навчання - це не лише добування знань і формування умів та навичок, а переважно дієвий засіб культурного зростання студента. Для цього останній має чітко уявити, які дп треба йому виконати, щоб на розумшневому рівні оволодіти певним багажем системних, а вштак логічно структурованих і динамічних знань. Водночас він покликаний усвідомлювати перебіг розвитку конкретних здібностей (аналіз, рефлексія, планування тощо), шдтримувати пошукову активність, формувати шдившуальний стиль діяльності, задляючи власні Я-схеми,

котрі! пробуджують пусковий механізм продуктивно! мислеліальності.

3. Ситуативно-тактичне налаштування педагога на паритетну освітню співдіяльність із студентом допоможе останньому набуті корисних знань і навичок, виховати у собі мотивацію до самовдосконалення через штенсивний розвиток окремих здібностей, наявність яких дасть змогу впевнено себе почувати в нестабільних умовах суспільного оточення, відповідати за організації та самоефективність власного життя.

1. Братусь Б. С. Опыт обоснования гуманитарной психологии // Гуманистическая и трансперсональная психология: Хрестоматия. - Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. - С. 54-71.

2. Гуманистическая и трансперсональная психология: Хрестоматия. - Мн.: Харвест, М.: 2000 - 592 с.

3. Кара-Мурза С.Т. Манипуляция сознанием. - М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс: 2001. - 832 с.

4. Хилл Н. Закон успеха. Думай и богатей. - Екатеринбург: Литур, 2001. - 704 с.

5. Основы психологии: ГПдручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. - 2-е вид., стереотип. - К.: Либш, 1996 - 632 с.

6. Спиваковский В.М. Если хочешь быть богатым и счастливым - не ходи в школу. - К.: Гранд, 1996 - 204 с.

7. Способности и склонности: комплексные исследования / Под ред. Э.А. Голубевой. - М.: Педагогика, 1989. - 197 с.

8. Сухарев В.А. Психология жизненного успеха. - Симферополь: Бизнес-Информ, 1999. - 432 с.

9. Сучасні освітні технології. - К.: Вшол, 1999. - 200 с.

10. Формування соціально-психологічних знань на уроках суспільствознавчого циклу // Історія в школі - 1998. - №2. - С.9-13.

П.Хохель С.О. Секреты победителя: Книга развития личных качеств. - СПб.: Невский проспект, 2000. - 192 с.

12.Хелл Л., Зиглер Д. Теории личности. - СПб.: Питер Ком, 1998. - 608 с.

Надшла до редакції 8.08.2002.